

ОКУЛТУРА ИЗ „ДУХОВНЕ КУХИЊЕ“ МАРИНЕ АБРАМОВИЋ

Најпре је представљен социолошки концепт „окултуре“ Кристофера Партрица, који је затим примењен у разматрању уметности Марине Абрамовић. Полазиште разматрања чине песме из серије „Духовна кухиња“ и скулптурални радови названи „Предмети моћи“ који прате представљање тих песама у галеријском контексту. Разматра се како, применом различитих стратегија, бива конструисана јавна личност Абрамовићеве као уметнице шамана или мага који поседује више знање. На крају, тврди се да је уметност Марине Абрамовић огледало модерне окултуре, али и место настајања и ширења нових окултурних садржаја.

Кључне речи: Марина Абрамовић, окултура, њу ејџ, Мирољуб Тодоровић

Концепт „окултуре“ Кристофера Партрица

Претпостављени концепт секуларизације модерног западног друштва, као последице онога што је Макс Вебер описао као „рашчаравање“ (нем. *Entzauberung*) света, у последње време доведен је у питање. Новији социолошки налази указују на појаву савремене „духовне револуције“ (ХИЛАС, ВУДХЕД 2005), односно да са слабљењем традиционалне (хришћанске) религиозности на Западу истовремено долази до пораста личних „духовности“ у којима сопство или сам живот² заузимају место које је у традиционалним теистичким концептима заузимао Бог. Кристофер Партриц, надовезујући се на ове налазе, закључује да „западна култура не постаје мање религиозна, већ, из различитих разлога, другачије религиозна“ (ПАРТРИЦ 2013б: 116, оригинални курзив). Уместо секуларизације, тврди Партриц, дошло је до „поновног зачаравања“ (енгл *re-enchantment*) и ми „на неки начин, постајемо сведоци повратка једном облику магијске културе“ (2004:

¹ artnikolapesic@gmail.com

² Енгл. „*spiritualities of life*“, види ХИЛАС 2008.

40). Партриц се надовезује на ранији концепт подземног окултизма у модерној историји Запада, који је Колин Кемпбел назвао „култним миљеом“ (КЕМПБЕЛ 1972). Данас смо сведоци постојања сличног миљеа, али је он, указује Партриц, свеprisутан и уобичајен, тако да Кемпбелов концепт подземног култног миљеа постаје непримерен за његово потпуно тумачење. Да би објаснио чињеницу свеprisутности и уобичајености магијске културе у савременом западном друштву, Партриц је предложио нови социолошки концепт окултуре.

Окултура је појам настао спајањем речи „окултно“ и „култура“. Када је у питању „окултно“ у окултури, оно се односи на „скривена, одбачена и противничка веровања и праксе“ (ПАРТРИЦ 2004: 68), која обухватају разнородне, понекад и супротне езотеричне токове. С друге стране, додавањем речи „култура“ указује на уобичајеност многих езотеричних веровања и пракси у савременом добу. У тумачењу самог појма „културе“, Партриц се надовезује на тезу Рејмонда Вилијамса „култура је обична“ (ВИЛИЈАМС 1989), парафразира је и каже: „окултура је обична“ (ПАРТРИЦ 2013б). Док се „окултно“ у речи „окултура“ односи на реторику скривености вишег знања у савременом езотеризму, додатак термина „култура“ истиче обичност и свакодневност тих знања. Наиме, у савременој западној (о)култури многа езотерична уверења и праксе које су некада биле необичне и егзотичне (нпр. јога, реинкарнација, астрологија), данас постају обичне и свакодневне. Окултура, каже Партриц, представља „демократизовано окултно, отворени езотеризам“ (2013: 119).

Партриц истиче да су медији и популарна култура значајни у ширењу, али чак и стварању нових окултурних садржаја: на пример књига *Да Винчијев код* је проузроковала накнадно појачано занимање за алтернативне религиозне теме (2013б: 123). Недавно је истраживан утицај окултуре на модерну уметност, али и повратна улога модерне уметности као места стварања нових окултурних садржаја (БОДИЕН, КОКИНЕН 2013). У наставку ћемо размотрити окултурне чиниоце у једном делу опуса Марине Абрамовић.

Марина Абрамовић и поезија „Духовне кухиње“

Српска уметница перформанса Марина Абрамовић је 1996. године у сарадњи са америчким издавачем Џејкобом Семјуелом израдила збирку графичких отисака под називом „Духовна кухиња: са есенцијалним афродизијачким рецептима“.³ „Духовна кухиња“ је несвакидашњи „кувар“

³ Енгл. „*Spirit Cooking: With essential aphrodisiac recipes*“. Тираж је био двадесет и један

и састоји се од дванаест цртежа-графика и деветнаест „афродизијачких рецепата“,⁴ који читаоцу дају различита упутства. На пример:

with a sharp knife
cut deeply into the middle finger
of your left hand
eat the pain

Или:

fresh morning urine
sprinkle over nightmare dreams

Или:

saliva of your lover
mixed with morning dew
collected from eucaliptus leaves

Текстови из „Духовне кухиње“ подсећају по структури на песме у слободном стиху, понекад са две строфе, и стога ћемо их у наставку називати песмама. На овом месту биће корисно да напоменемо да се први јавни искорак Абрамовићеве у неоавангарду догодио управо у области сигналистичке визуелне поезије.⁵ Неће бити неосновано наше указивање на могућу сличност песама из „Духовне кухиње“ са појединим песмама оснивача и теоретичара сигналистичког покрета Мирољуба Тодоровића.⁶ Будући да је реч о ликовној уметници, обратићемо у наставку пажњу на то како је Абрамовићева представљала ове песме у галеријском контексту.

примерак. Првих осам примерака збирке издато је у кожном повезу као књига, а преосталих тринаест неповезано, као графички портфолио. Уметница је графике израдила у складу са својом телесном уметношћу перформанса: ноктима и врховима прстију је гребала специјалну, мекану графичку подлогу, а користила је и посебан графички поступак у којем је могла да „слика“ по графичкој плочи сопственом пљувачком.

⁴ Сви листови из „Духовне кухиње“, цртежи и песме, доступни су на: <http://www.moma.org/collection/artists/26439?locale=en> (13. 12. 2015.)

⁵ Након завршене Академије ликовних уметности у Београду 1970. године, Марина Абрамовић је постала члан редакције „Сигнала“, часописа сигналистичког уметничког покрета Мирољуба Тодоровића (ПОПОВИЋ 2005) који је најучљивије деловао на пољу визуелне поезије. Абрамовићева је 1970. године у „Сигналу“ објавила своју визуелну поезију (ТОДОРОВИЋ 1970: 40–41, такође и ТОДОРОВИЋ 1971: 11) по први пут јавно иступајући из области традиционалног сликарства којим се до тада бавила. Абрамовићева је била представљена на изложби југословенске сигналистичке поезије, 1971. године у Милану (ПОПОВИЋ 2005: 44, н. 5).

⁶ На пример, песма Тодоровића „Говно с мозгом“ (ТОДОРОВИЋ 2009: 193), гласи овако: замесити говно / али га не засладити / здробљени мозак / стављати / у расечено / говно (коса црта је овде, због уштеде простора, коришћена за раздвајање стихова). Захваљујем се Мирољубу Тодоровићу који ми је у електронској преписци (18. децембар 2015) указао на ову сличност.

Након објављивања у оквиру поменуте графичке збирке, Абрамовићева је песме из „Духовне кухиње“ наставила да представља у својој уметности на различите начине: као инсталацију у галеријском контексту, али и у популарнијим подухватима, попут књижице „рецепата“ поклањане уз дезерт „волкано фламбе“ који је 2011. године осмислила на позив једног њујоршког ресторана.⁷ Међутим, представљање у галеријском контексту ће нас више занимати, пре свега зато што је то поступак који је и даље веома актуелан у њеном раду.

Када представља песме из „Духовне кухиње“ као инсталацију у галеријском простору Абрамовићева их драматично исписује свињском крвљу по зидовима. На истом зиду или у углу галерије уметница поставља своје скулптуралне радове које назива „предметима моћи“; то су мале људске фигуре од воска, увијене у завоје и натопљене свињском крвљу (види у наставку). Песме из „Духовне кухиње“ и „предмети моћи“ тесно су повезани и можемо их заправо посматрати као једну поетску целину, јер осим тога што је у оба рада коришћен несвакидашњи уметнички материјал – свињска крв, у једној од монографија Абрамовићеве ови радови су наведени управо под заједничким именом: „Духовна кухиња са предметима моћи“.⁸

Критичар Томас Мекевили описао је како настају „предмети моћи“: Абрамовићева у Бразилу купује људске фигуре од воска, тј. свеће за ритуале у синкретичкој бразилској религији сантерији. Она затим узима мушку и женску воштану фигуру, спаја их на различите начине завојима и на свакој изложби изнова натапа свињском крвљу, како би ритуалним понављањем, типичним за магијске праксе, тим предметима „дала моћ“. Мекевили (1999: 192–193) је овај поступак протумачио као интервенцију уметнице у „великом ланцу бића“, а то је, према његовом мишљењу, приближава магу и традицији европских алхемичара. Треба нагласити, међутим, да фигуралне свеће за које Мекевили тврди да се користе у сантерији (највероватније на основу исказа Абрамовићеве), а нарочито поступак заливања свињском крвљу, нису део званичне праксе ове религије.⁹ Фигуралне свеће које користи Абрамовићева, како и сам Мекевили напомиње, „[такође се] могу набавити у латиноамеричким заједницама“ (1999: 192). Тачније, оне се продају у латиноамеричким „ботаника“ (*botánica*) радњама, које представљају места набавке свих „духовних, њу ејц, окултистичких и религиозних производа“.¹⁰ Може се

⁷ Доступно на: http://www.nytimes.com/2011/01/12/dining/12art.html?_r=0

⁸ ЧЕЛАНТ 2001: 386, 392–399.

⁹ Захваљујем се проф. Ивон Широ (Chireau), специјалисткињи за афроамеричке религије са Колеца у Свартмору (САД), на корисној преписци из које црпим ове податке.

¹⁰ Тако се тврди на сајту једне од највећих „botánica“ радњи. Види на: <http://www>.

рећи да су „ботаника“ радње у САД типична манифестација савремене окултуре: у њима се може набавити све потребно за њено практиковање – од разних предмета номинално везаних за римокатоличку вероисповест, преко биљних народних лекова, до предмета намењених употреби у спиритизму или афроамеричким синкретичким религијама и магијским поступцима (сантерија, кандомбле, вуду, худу).

Најновији пример просторног представљања песама из „Духовне кухиње“, праћених „предметима моћи“ био је 2015. у бразилској галерији „Лучана Брито“ (Сао Пауло). Разматрајући наратив о духовном трагалаштву, присутан у представљању Абрамовићеве поводом ове изложбе, обратићемо пажњу на „дискурзивне стратегије“ (ХАМЕР 2004)¹¹ позивања на традицију и искуство, односно тврдње о савршеном знању карактеристичне за „езотеријски дискурс“ (ШТУКРАД 2010). Коначно, отвореност и јавност изношења претпостављених езотеричних знања у галеријском контексту омогућиће нам да поезију „Духовне кухиње“ и уметност Абрамовићеве социолошки дефинишемо као манифестацију савремене окултуре.

Сам назив изложбе, „Места моћи“, евоцира дела Карлоса Кастанеде,¹² чије су контроверзне књиге о шаманизму постале стандардни део окултуре (ПАРТРИЦ 2005: 112) још од објављивања крајем 60-их и почетком 70-их година прошлог века. Абрамовићева је, како сама каже, изузетно заинтересована за шаманизам.¹³ Она такође радо о себи говори као о духовној ратници,¹⁴ што подсећа на идеју духовног ратника/ратнице код Кастанеде.¹⁵ У званичној најави изложбе, коју је издала галерија „Лучана Брито“, сазнајемо да су приказана дела, међу којима је и инсталација „Духовна кухиња са предметима моћи“, производ уметничиног истраживања „границе између уметности и духовности“ и да је Абрамовићева током боравка у Бразилу посетила спиритистичког медијума и исцелитеља Јована од Бога (João de Deus).¹⁶ Ово и друга искуства током езотеричног „етнографског“ путовања уметнице по Бразилу забележена су у документарном филму „Међупростор: Марина

originalbotanica.com/about-our-store/ (14. децембар 2015.)

¹¹ Олав Хамер је утврдио три главне дискурзивне стратегије у модерном езотеризму: позивање на традицију, позивање на искуство и позивање на рационализам и научност.

¹² О местима моћи поучава Дон Хуан у књигама Карлоса Кастанеде.

¹³ Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=06eNbv4enP8> (14. децембар 2015.)

¹⁴ Види на <http://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jun/18/marina-abramovic-the-planet-is-dying-we-have-to-be-warriors> (12. децембар 2015.)

¹⁵ О Кастанедином флертовању с феминизмом и идеји „духовних ратница“, види ЗНАМЕНСКИ 2007: 199–200.

¹⁶ Доступно на: <http://www.lucianabritogaleria.com.br/exhibitions/104> (12. децембар 2015.)

Абрамовић и Бразил“ (2015). На сајту продукцијске куће сазнајемо да је уметница, између осталог, проучавала „духовне ритуале у Долини свитања“ и „ајахуаску у Шапада Дијамантини“.¹⁷

Јован од Бога је један од најпознатијих спиритистичких медија у Бразилу, тзв. „духовних хирурга“. Бразилски спиритизам је под значајним утицајем њу ејд пракси, пре свега исцељивања (АУРЕЛИАНО, КАРДОСО 2015), па се он првенствено испољава као врста алтернативне терапије. Када је веза са уметношћу Абрамовићеве у питању, значајно место Јовану од Бога дато је у каталогу перформанса „512 сати“, приређеном 2014. године у лондонској галерији „Серпентајн“.¹⁸ На више страна тог каталога репродукован је извод из бразилског дневника уметнице у којем сазнајемо да је она током посете духовно-исцелитељском центру Јована од Бога комуницирала са „ентитетима“ (духовима) и изблиза асистирала бразилском медијуму током његових контроверзних „операција“.¹⁹

Долина свитања (порт. Vale do Amanhecer), друго значајно место на бразилској екскурзији Абрамовићеве, представља велику религиозну заједницу коју карактерише типичан бразилски религијски синкретизам. На пример, сматра се да је главни дух с којим се комуницира у Долини свитања прошао кроз више реинкарнација – од ванземаљца, преко Фрање Асишког, до јужноамеричког староседеоца званог Отац Бела Стрела, који је оснивачици заједнице Тетка Неиви наводно открио како да припреми човечанство за долазак новог доба (ДОУСОН 2007: 48–54). Пракса Долине свитања названа је „народним њу ејдом“ (ОЛИВИЕРА 2009: 39)²⁰ и „савременим нео-езотеризмом“ (ДОУСОН 2007: 39–45).

Абрамовићева је у Шапада Дијамантини експериментисала са ајахуаском, ентеогеном чија је конзумација у последње време постала један од значајних токова модерне западне (и бразилске) окултуре. Трансендентални туристи из развијених земаља Запада све чешће

¹⁷ Види на: <http://casaredonda.com.br/english/espaco-alem-marina-abramovic-e-o-brasil/> (15 март 2015.)

¹⁸ Види АБРАМОВИЋ 2014.

¹⁹ Ове „операције“ подразумевају запрепашћујуће стругање беоначе ока врхом ножа, засецање разних делова тела скалпелом (без анестезије и видљивог бола) и гурање дугачких хируршких хваталки пацијентима до краја у нос. Научни скептици који су се бавили Јованом од Бога дали су објашњења наведених поступака. Забијање дугачких предмета „у главу“ кроз ноздрве, представља стари циркуски трик (НИКЕЛ 2005: 238–240). Стругање ока ножем је такође, како каже мађионичар и научни скептик Џејмс Ренди, стари трик (РЕНДИ 1982), док изостанак бола код засецања тела скалпелом скептици објашњавају скоком адреналина код пацијената, малом дубином засецања и специфичним одабиром мање осетљивих делова који се засецају.

²⁰ Учесници „народног њу ејда“, према Оливиери, долазе углавном из нижих друштвених слојева, за разлику од европске и северноамеричке варијанте њу ејда у којој учествују углавном припадници средње и више средње класе.

плаћају организоване радионице „древних“ обреда ајахуаске у Бразилу, трагајући за замишљеном примордијалном урођеничком духовношћу.²¹

Везивање инсталације „Духовна кухиња“ – као и других радова представљених на изложби „Места моћи“, са езотеричним искуствима Абрамовићеве у Бразилу, можемо тумачити као тврдњу о савршеном знању уметнице „шамана“ или „мага“, у које је она иницирана током свог духовног путовања. Полазећи од Партрицовог концепта окултуре и истицања значаја медија и популарне културе у њеном ширењу и генерисању, биће корисно да на примеру Абрамовићеве покажемо да и савремена ликовна уметност, односно „висока“ култура, може да има улогу у ширењу окултуре, као генерисању нових окултурних садржаја. Напореда са поменутом изложбом у галерији „Лучана Брито“ Марина Абрамовић је у културном центру „СЕСЦ Помпеја“ (Сао Пауло) организовала двомесечну манифестацију „Тера комунал“. Поред ретроспективне изложбе Абрамовићеве овај догађај чинио је низ активности међу којима треба издвојити представљање „Метода Абрамовић“ и радионицу „Чишћење куће“. Радионицу „Чишћење куће“ (кућа као метафора за тело), намењену младим уметницима перформанса, Абрамовићева је развила током своје професорске праксе, као процедуру кроз коју треба да прођу уметници пре него што приступе извођењу перформанса. „Чишћење куће“ састоји се од петодневног гладовања, ћутања и различитих телесних и менталних вежби. „Метод Абрамовић“ је проистекао из радионице „Чишћење куће“ и намењен је свима, од обичног посетиоца изложбе до поп звезде Лејди Гаге.²² Суштину „Метода Абрамовић“ чини критика савременог западног друштва у којем, како објашњава Абрамовићева, недостаје време и сконцентрисаност појединца на „овде и сада“. Полазници „Метода Абрамовић“ дужни су да одложе мобилне телефоне и потпишу изјаву да ће се следећа два сата искључиво посветити прописаним вежбама. „Ако ми дате ваше време, ја ћу вама дати искуство“, каже Абрамовићева.²³ Искуство „истраживања граница тела и ума“²⁴ на које се позива Абрамовићева састоји се од вежби дисања

²¹ Укратко о трансценденталном туризму и упитној „древној традицији ајахуаске“, види САЕЗ 2014.

²² Са Лејди Гагом је снимљен промотивни видео за „Метод Абрамовић“, изузетно популаран на интернету. Међутим, метод који Лејди Гага практикује у овом видеу не личи превише на онај који се нуди публици у галеријском контексту, као што је то било на манифестацији „Тера комунал“. У верзији „Метода Абрамовић“ који Лејди Гага практикује у поменутом видеу недостају вежбе које обично чине део „Метода Абрамовић“ у галеријском контексту: дуготрајно бројање пиринча и сочива, гледање непознате особе у очи, успорено ходање и слично.

²³ Види на: <https://www.youtube.com/watch?v=EARruLDb3jY>

²⁴ Види на: <http://www.mai-hudson.org/about-mai/>

налик јога пранајама, различитих облика медитације и кристалотерапије. „Метод Абрамовић“ је очигледно, како по поступцима, тако и по својој сврси – сугерисаном успостављању везе са собом и садашњим тренутком, веома близак њу ејц духовностима сопства. Оно што ову радионицу чини посебном у односу на сличне њу ејц праксе јесте чињеница да се она спроводи у контексту уметности, односно „високе културе“.

Осим стратегије позивања на искуство, стално место у езотеричном дискурсу Абрамовићеве – у којем једнако учествују аутори текстова о њој, галерије у којима излаже и пре свега, она сама – чини позивање на различите духовне и религиозне традиције. Једна од тих традиција је алхемија. На пример, Абрамовићева стихове из „Духовне кухиње“ и „предмете моћи“ тумачи као алхемију.²⁵ С обзиром на то да стихови из „Духовне кухиње“ изгледају као ослобођени подсвесни садржаји, а мање као лабораторијски процеси, може се закључити да Абрамовићева алхемију схвата на јунговски начин, као духовно-психолошку дисциплину која одсликава несвесне менталне процесе и пружа могућност трансформације. Јунговско схватање алхемије типично је за њу ејц и шире – савремену окултуру.²⁶ Још једна изражена особина окултуре присутна у раду Абрамовићеве је угледање на романтизоване и идеализоване „традиције“, односно позивање на перенијалну мудрост сакривену у езотеричним учењима (нпр. спиритизму) или „примордијалним“ шаманским праксама (нпр. ајахуаска обреду).

Реторика постојања универзалне гнозе, као и могућности достизања те гнозе, често је присутна у перформансима Абрамовићеве, односно њеним идиосинкретским уметничким интерпретацијама претпостављене традиције окултизма. У том смислу, скренућемо на крају пажњу на један њен мало спомињани перформанс, такође назван „Духовна кухиња“, који је извела 2005. године у Јоханесбургу. На основу доступних фотографија овог перформанса, свињском крвљу нису биле исписане песме, већ само речи „духовна кухиња“ – по једном са обе стране платформе причвршћене високо на зиду. Уметница је стајала на уздигнутој платформи и изводила перформанс. Више од два сата она се стално сагињала и умакала десну руку у кофу са крвљу, а леву руку у кофу са белом кукурузном кашом, затим је пружала руке ка публици и одсутно пуштала црвену и белу материју да капљу на под. Уздигнутост уметнице евоцирала је олтарску слику, а материјал који је „нудила“ посетиоцима (крв и храну) подсећао је

²⁵ Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=3EsJLNGVJ7E> (14. децембар 2015.)

²⁶ Међутим, треба нагласити, како је указао Ханеграф, да сам Јунг никада није сматрао да алхемија као историјска појава у суштини нема никакве везе са лабораторијским, већ само са психолошким процесима, што је заправо каснија погрешна интерпретација Јунгових схватања, како од јунговаца, тако и Јунгових критичара. Види ХАНЕГРАФ 2012: 289–295.

на симболику еухаристије у хришћанству. Симболи који су били исписани крвљу испод платформе (између осталог: 666, обрнути пентаграм, Давидова звезда и симбол бесконачности),²⁷ очигледно су имали сврху да сугеришу окултну природу целог догађаја и иницираност уметнице у тајна знања, која она – стављајући себе у улогу свештенице или шамана, може да пренесе другима. Међутим, будући да се овај обред дешавао у јавном галеријском простору уметности, цео поступак несумњиво можемо дефинисати као облик савремене окултуре, или „демократизованог окултног“.

Можемо да закључимо да наведене песме и уметничка пракса Марине Абрамовић, као и јавно представљање њене личности, имају особине савремене окултуре. Надовезујући се на Партрицово указивање на значајну улогу медија и популарне културе у ширењу и стварању нових окултурних садржаја, показали смо да једнаку улогу може да одигра и „висока“ култура. У овом случају била је то уметност из „духовне кухиње“ Марине Абрамовић.

Цитирана литература

- АБРАМОВИЋ 2014: Abramović, Marina. *512 Hours*. London: Koenig Books, 2014.
- АУРЕЛИАНО, КАРДОСО 2015: Aureliano, Waleska de Araújo; Cardoso, Vânia Zikán. “Spiritism in Brazil: From Religious to Therapeutic Practice.” Cathy Gutierrez (ed.), *Handbook of Spiritualism and Channeling*, Leiden/ Boston: Brill, 2015: 275–293.
- БОДИЕН, КОКИНЕН 2013: Bauduin, Tessel; Nina Kokkinen (ed.), *ARIES*, 13, 2013.
- ВИЛИЈАМС 1989: Williams, Raymond. “Culture is Ordinary.” Williams, Raymond. *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, London / New York: Verso, 1989: 3–18.
- ДОУСОН 2007: Dawson, Andrew. *New Era – New Religions. Religious Transformation in Contemporary Brazil*. Aldershot: Ashgate, 2007.
- ЗНАМЕНСКИ 2007: Znamenski, Andrei A. *The Beauty of the Primitive. Shamanism and Western Imagination*. New York: Oxford University Press, 2007.
- КЕМПБЕЛ 1972: Campbell, Colin. “The Cult, the Cultic Milieu and Secularization.” *A Sociological Yearbook of Religion in Britain* (5), London: SCM Press, 1972: 119–136.
- МЕКЕВИЛИ 1999: McEvelley, Thomas. *Sculpture in the Age of Doubt*. New York: Allworth Press, 1999.

²⁷ Доступно на: <http://www.artthrob.co.za/05june/reviews/jag.html> (12. децембар 2015.)

- НИКЕЛ 2005: Nickell, Joe. *Secrets of the Sideshows*. Lexington: The University Press of Kentucky, 2005.
- ОЛИВИЕРА 2009: Oliviera, Amurabi P. de. “Nova era à Brasileira: A New Age Popular do Vale do Amanhecer.” *Interações*, 4/5, 2009: 31–50.
- ПАРТРИЦ 2004: Partridge, Christopher. *The Re-Enchantment of the West. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture (I)*. London/New York: T&T Clark International, 2004.
- 2005, *The Re-Enchantment of the West. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture (II)*. London/New York: T&T Clark International, 2005.
- 2013a. *Occulture and Art: A Response*. *ARIES*, 13, 2013: 131–140.
- 2013b [2014]. “Occulture is ordinary.” Aspren, Egil; Granholm Kennet (ed.) *Contemporary esotericism*. London/New York: Routledge, 2013: 113–133.
- ПОПОВИЋ 2005: Поповић, Зоран. „Доба сигнала (Осврт на шездесете и седамдесете године)“. *Градина*, 10, 2005: 36–44.
- РЕНДИ 1982: Randi, James. *Flim-Flam! Psychics: ESP, Unicorns, and Other Delusions*. Amherst: Prometheus Books, 1982.
- САЕЗ 2014: Saéz, Oscar C. “Authentic Ayahuasca.” Labate, Beatriz C.; Cavnar Clancy (ed.) *Ayahuasca Shamanism in the Amazon and Beyond*. New York: Oxford University Press, 2014: xix–xxv.
- ТОДОРОВИЋ 1970: Тодоровић, Мирољуб (ур.) *Сигнал*, 1, 1970.
- 1971, *Сигнал*, 2—3, 1971.
- 2009. *Свиња је одличан пливач и друге песме*. Београд: Тардис
- ХАМЕР 2004: Hammer, Olav. *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Theosophy to the New Age*. Leden/Boston: Brill, 2004.
- ХАНЕГРАФ 2012: Hanegraaff, Wouter. *Esotericism and the Academy: Rejected Knowledge in Western Culture*, New York: Cambridge University Press, 2012.
- ХИЛАС, ВУДХЕД 2005: Heelas, Paul; Woodhead, Linda. *The Spiritual Revolution: Why Religion Is Giving Way to Spirituality*. Oxford: Blackwell, 2005.
- 2008, *Spiritualities of Life: New Age Romanticism and Consumptive Capitalism*, Oxford: Blackwell, 2008.
- ЧЕЛАНТ 2001: Celant, Germano. *Public Body: Installations and Objects 1965-2001*. Milano: Charta, 2001.
- ШТУКРАД 2010: Stuckrad, Kocku von. *Locations of Knowledge in Medieval and Early Modern Europe: Esoteric Discourse and Western Identities*. Leden/Boston: Brill, 2010.

Nikola J. Pešić

OCCULTURE IN “SPIRIT COOKING”
OF MARINA ABRAMOVIĆ

In this article, Christopher Partridge’s sociological concept of “occulture” is introduced to be later applied to the analysis of Marina Abramović’s art. The starting point of the analysis are Abramović’s poems from her series “Spirit Cooking” and sculptural works called “objects of power” that accompany the presentation of the poems in the gallery context. It is considered how, using various strategies, the public figure of Abramović as an artist shaman(ess) or magician who possesses higher knowledge, is being constructed. Finally, it is argued that Marina Abramović’s art reflects modern occulture, but also represents a place from which new occultural ideas emerge.

Key words: Marina Abramović, occulture, new age, Mirosljub Todorović

